

Bijlage bij het hoorcollege *Van Cusanus tot Montaigne*

VAN CUSANUS TOT MONTAIGNE

EEN HOORCOLLEGE
GESCHIEDENIS VAN DE
WESTERSE WIJSBEGEERTE,
VAN DE 15E TOT DE 17E EEUW

door Johan Braeckman

[Johan Braeckman](#)
[De Corridor](#)

College 1. De overgang naar de renaissancefilosofie

[H1. Inleiding op deze reeks](#)

[H2. Het leven en gedachtegoed van Cusanus \(1401 - 1464\)](#)

[H3. Over de wetende onwetendheid van Cusanus](#)

[H4. Hedendaagse gedachten over de beperkingen van ons denken](#)

[H5. Regiomontanus \(1436-1476\) en Rabelais \(1494-1553\)](#)

College 2. Het belang van de ontdekkingsreizen in de 15de en 16de eeuw

[H6. De eerste ontdekkingsreizen, van Bartolomeus Dias tot en met Columbus](#)

[H7. De rol van Marco Polo bij latere ontdekkingsreizen](#)

[H8. Hernán Cortés \(1485-1547\)](#)

[H9. Francisco Pizarro \(1478-1541\) en Vasco da Gama \(1469-1524\)](#)

[H10. Ferdinand Magellaan \(1480-1521\)](#)

[H11. De gevolgen van de Europese kolonisatie](#)

[H12. Gerardus Mercator \(1512-1594\)](#)

College 3. De invloed van de reformatie op de renaissancefilosofie

[H13. De reformatie en Maarten Luther \(1483-1546\)](#)

[H14. Inhoudelijke strijd en geweld tijdens de reformatie](#)

College 4. De invloed van het Europese contact met andere culturen

[H15. Bartolomé de las Casas \(1484-1566\), klokkenluider avant la lettre](#)

[H16. Visie op andere culturen en de Precolumbiaanse filosofie](#)

College 5. De Italiaanse renaissancefilosofie

H17. Niccolò Machiavelli (1469-1527) en Girolamo Savonarola (1452-1498)

H18. Il Principe van Machiavelli

College 6. Humanisme en de Europese renaissancefilosofie

H19. Het leven van Desiderius Erasmus (1466-1536)

H20. Het gedachtegoed en de werken van Erasmus

H21. De lof der zotheid van Erasmus

H22. De groeiende roem van Erasmus en zijn polemieken met Luther

H23. Het belang en de blijvende invloed van Erasmus

H24. Het leven van Thomas More (1478-1535)

H25. Utopia van Thomas More

H26. Over utopieën en Nieuw-Atlantis van Francis Bacon (1561-1626)

H27. Over utopieën in latere tijden, behaviorisme en Walden-two van B.F. Skinner

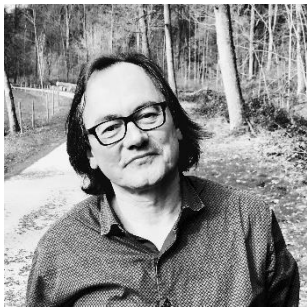
H28. Het leven van Michel de Montaigne (1533-1592)

H29. De essays van Michel de Montaigne

Aanbevolen literatuur

Colofon

Johan Braeckman

Johan Braeckman studeerde wijsbegeerte en menselijke ecologie aan de Universiteit Gent, de Vrije Universiteit Brussel en de University of California. Tot 2024 was hij hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Gent. Hij was ook Socrates hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Momenteel is hij auteur en gastprofessor aan de Vrije Universiteit Brussel. Voor Brainfeed doceert hij geregeld tweedaagse masterclasses aan artsen. Onderwerpen zoals Charles Darwin, de evolutietheorie, pseudowetenschappen, bio-ethiek, wetenschap & religie, kritisch denken en de geschiedenis van de Westerse wijsbegeerte liggen

hem na aan het hart.

Hij publiceerde meerdere boeken, onder meer *Darwins moordbekentenis* (2001), *De Rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte* (met E. Vermeersch, 2008), *De Ongelovige Thomas heeft een Punt* (met M. Boudry, 2012), *Een zoektocht naar menselijkheid* (met D. Verhofstadt, 2021), *Fascinerend Leven. Markante figuren en ideeën uit de geschiedenis van de biologie* (met L. Van Speybroeck, 2022) en *Ezelsoren. Kanttekeningen bij moeilijke kwesties* (2022).

Bij Home Academy zijn o.a. de volgende hoorcolleges van hem verschenen: *Darwin en de evolutietheorie*, *Kritisch denken*, *Recht maken wat krom is?* en *Valkuilen van ons denken*.

In de serie *Een geschiedenis van de westerse wijsbegeerte* verschenen reeds de eerste vier delen: *Van Mythen tot Socrates*, *Van Plato tot Sextus Empiricus*, *Van Euclides tot Augustinus* en *Van Boëthius tot Pico della Mirandola*.

Meer info over Johan Braeckman: <https://www.facebook.com/johanbraeckmanofficial/> en www.johanbraeckman.be

De Corridor

Dit hoorcollege is tot stand gekomen i.s.m. De Corridor. De Corridor is een multifunctionele ruimte in Wetteren, België, die gelegenheid biedt tot bijeenkomsten van allerlei aard. De meeste events hebben een culturele en educatieve inslag.

Voor meer informatie: www.decorridor.be

College 1. De overgang naar de renaissancefilosofie

H1. Inleiding op deze reeks

- **Middeleeuwse filosofie:**
  - Filosofie en theologie zijn nauw verweven; de filosofie werd vaak de “dienstmaagd” van de theologie genoemd.
  - Originele ideeën, zoals het scheermes van Ockham, hebben blijvende invloed op kritisch denken.
- **Overgang naar de renaissance:**
  - Verschil tussen middeleeuwse en renaissancekunst: Jan van Eyck (religieus) versus Albrecht Dürer (wereldlijk, mens centraal).
  - Renaissance als “hergeboorte” van klassieke oudheid, met nieuwe mensvisie en focus op zelfstandigheid en vrijheid.
- **Kunst, literatuur en wetenschap:**
  - Belangrijke figuren: Petrarca en Boccaccio symboliseren de overgang naar nieuwe waarden en cultuur.
  - Nieuwe nadruk op menselijke talenten en mogelijkheden (bijvoorbeeld Brunelleschi's koepel).
- **Technologische vooruitgang:**
  - Drukkers (Johannes Gutenberg): snellere verspreiding van boeken, inclusief verloren gewaande teksten zoals *De rerum natura* van Lucretius.
  - Andere innovaties, zoals buskruit en de bril, dragen bij aan maatschappelijke veranderingen.
- **Humanisme:**
  - Humanisten bewonderden de Griekse en Romeinse cultuur en streefden naar beheersing van klassieke talen.
  - Filosofen zoals Marsilio Ficino en Pico della Mirandola benadrukten een bredere zoektocht naar kennis, inclusief esoterische teksten.
  - Pico della Mirandola: “De mens is zijn eigen beeldhouwer” – een kernidee van menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid.
- **Tegengestelde ontwikkelingen:**
  - Renaissance brengt culturele en wetenschappelijke vernieuwing, maar blijft een tijd van geweld, oorlogen, pest, en slavernij.
  - Politiek absolutisme ontstaat, terwijl religie en adel minder dominant worden.
- **Vooruitblik:**
  - Filosofen zoals Machiavelli, Thomas More en Montaigne worden later besproken, geplaatst in hun historische context.

H2. Het leven en gedachtegoed van Cusanus (1401 - 1464)

- **Nicolaas van Cusa (Cusanus):**
  - Overgangsfiguur tussen middeleeuwen en renaissance, soms beschouwd als eerste humanist.
  - Geboren in 1401 in Kues (nu Bernkastel-Kues) aan de Moezel, Duitsland.
  - Invloedrijke denker, diplomaat en kerkelijk figuur, sterk gericht op eendracht (*concordia*).
- **Opleiding en carrière:**
  - Studeerde aan universiteiten van Heidelberg (vanaf 14 jaar), Padua en Keulen.
  - Doctor in canoniek recht (1423), maar koos voor een kerkelijk ambt.
  - Actieve deelnemer aan het Concilie van Bazel (1432) en andere kerkelijke debatten.

- **Belangrijk werk en ideeën:**
  - ***De Docta Ignorantia* (Over de wetende onwetendheid):**
    - Menselijke kennis is eindig en altijd voorlopig; absolute waarheid is onbereikbaar.
    - Kennis is als een veelhoek binnen een cirkel: benadert de perfectie, maar bereikt die nooit volledig.
  - Innovatieve wetenschappelijke ideeën:
    - Pleitte voor een wiskundige benadering van de natuur ("*Meten is weten*").
    - Ontwikkelde een vroege visie op een heliocentrisch universum en het ontbreken van een vast centrum.
  - Andere bijdragen:
    - Berekening van het getal π tot vier decimalen.
    - Voorstellen voor een kalenderhervorming (later door paus Gregorius XIII geïmplementeerd).
    - Verdieping in medische diagnostiek (bijvoorbeeld polsslagmetingen).
- **Religie en diplomatie:**
  - Onderzocht de *Schenking van Constantijn* en bewees dat deze een vervalsing was.
  - Pleitte voor eenheid tussen oosterse en westerse christelijke kerken en respect voor andere religies.
  - Werk *De Pace Fidei* (*Godsdienstvrede*):
  - Dialogen tussen vertegenwoordigers van verschillende religies, met focus op tolerantie en wederzijds begrip.
- **Persoonlijke uitdagingen:**
  - Conflict met hertog Sigismund van Tirol leidde tot zijn vlucht en onderduiken in een kasteel.
  - Ondanks intellectuele en diplomatieke successen, weinig praktische impact op religieuze en politieke conflicten.
- **Bijdrage aan de renaissance-mentaliteit:**
  - Voorloper van de *Homo Universalis* door brede interesse in theologie, filosofie, wetenschap en diplomatie.
  - Innovatieve ideeën over religie, wetenschap en politiek, soms tegen orthodoxe opvattingen in.
  - Streefde naar eendracht en kennisverwerving in tijden van politieke en religieuze verdeeldheid.

H3. Over de wetende onwetendheid van Cusanus

- **Beril als metafoor:**
  - Cusanus gebruikt de transparante steen als symbool voor het menselijk vermogen om God te aanschouwen, maar altijd beperkt, alsof door een bril.
  - Dit illustreert het concept van *docta ignorantia* (geleerde onwetendheid): we weten dat we niet alles kunnen weten.
- **Kennis en beperking:**
  - Menselijke kennis is beperkt en kan het oneindige, goddelijke niet volledig bevatten.
  - Paradox: juist door deze beperking kan de mens zichzelf overstijgen en de goddelijke werkelijkheid benaderen.
- **Wiskunde en mystiek:**
  - Wiskunde als middel om theologische inzichten te ondersteunen.
  - God als een oneindig punt waarin tegenstellingen samenkomen; wiskunde wordt bijna mystiek beschreven.
  - Link naar tradities van Pythagoras en moderne wiskundige denkers zoals Roger Penrose.

- **Filosofische posities over wiskunde:**
  - Wiskunde als onafhankelijk van de mens (*platonisme*).
  - Wiskunde als menselijk construct.
  - Idee dat de werkelijkheid zelf wiskundig is.
- **Religieuze en politieke inspanningen:**
  - Poging tot eenheid tussen oosterse en westerse kerken.
  - Weerstand tegen kruistochten; streefde naar vrede via dialoog, bijvoorbeeld met een brief aan de Ottomaanse sultan.
- **Einde van zijn leven:**
  - Vertrokken naar Rome na conflicten in Brixen.
  - Overleed in 1464, begraven in Rome; hart overgebracht naar Kues, waar hij een hospitaal en bibliotheek had opgericht.
- **De Docta Ignorantia:**
  - Centraal werk over metafysica en epistemologie.
  - Menselijk verstand is beperkt, vooral bij het proberen te begrijpen van het oneindige.
  - Weten dat je onwetend bent is een vorm van weten en een belangrijk inzicht.
- **Latere invloed:**
  - Cusanus' voorzichtigheid in kennisverwerving inspireerde renaissance-denkers zoals Montaigne.
  - Ideeën over beperkingen van menselijke kennis resoneren met latere sceptische tradities.

H4. Hedendaagse gedachten over de beperkingen van ons denken

- **Grenzen van het menselijk denken:**
  - Noson Yanofsky bespreekt in *Wat je brein te boven gaat* problemen waarvan wetenschap, wiskunde en logica aantonen dat ze fundamenteel onoplosbaar zijn.
  - Niet alle onoplosbaar geachte problemen zijn het ook echt, zoals in het verleden bewezen is (bijvoorbeeld de chemische samenstelling van sterren, opgelost door spectroscopie).
- **Docta Ignorantia in moderne context:**
  - Het besef dat we bepaalde problemen nooit kunnen oplossen, is een vorm van "wetende onwetendheid".
  - Voorbeelden van onoplosbare problemen:
  - Paradoxen zoals de kwadratuur van de cirkel (onmogelijk op te lossen met passer en liniaal).
  - Contradicties in taal en denken, bijvoorbeeld tijdreizen: scenario's zoals jezelf vermoorden in het verleden leiden tot logische onmogelijkheid.
- **Sorites-paradoxen:**
  - Problemen rondom vage concepten, zoals:
  - Wanneer wordt een hoop zand een berg?
  - Wanneer wordt iemand kaal of niet kaal door het toevoegen of verwijderen van haren?
  - Pogingen om deze problemen op te lossen resulteren vaak in het definiëren van grenzen, zonder het probleem zelf op te lossen.
- **Gödels onvolledigheidsstellingen:**
  - Eerste stelling: Er bestaan wiskundige uitspraken die waar zijn, maar onbewijsbaar.
  - Tweede stelling: Het is onmogelijk om de consistentie van de wiskunde zelf te bewijzen.
  - Implicatie: Zelfs wiskunde, de meest logische discipline, heeft inherente beperkingen.
- **Complexiteit en menselijk denken:**

- Het vermogen van wetenschap en logica om eigen beperkingen te herkennen, is een unieke prestatie.
- Paradoxen en conceptuele vaagheden laten zien dat menselijke rede niet alle problemen kan oplossen, maar juist deze grenzen onderstrepen onze cognitieve vermogens.

H5. Regiomontanus (1436-1476) en Rabelais (1494-1553)

• Cusanus en tijdgenoten

- Cusanus wordt geprezen als overgangsfiguur met ideeën die zijn tijd vooruit waren.
- **Regiomontanus** (Johannes Müller):
- Innovaties in wiskunde en astronomie, zoals:
  - Verbetering van algebra van Diophantus.
  - Gebruik van decimaal punt in plaats van breuken.
  - Ontwerp van wetenschappelijke instrumenten (zonnewijzers, astrolabia).
  - Oprichter van het eerste astronomisch observatorium in Duitsland.
- Actief als drukker en uitgever van een belangrijk astronomisch handboek.
- Overleed jong (40 jaar), mogelijk door pest of vergiftiging.

• Renaissance en verspreiding van ideeën

- Renaissance was niet beperkt tot Italië, maar verspreidde zich naar Duitsland, Frankrijk en de Lage Landen.
- Koning Frans I stimuleerde de Franse renaissance:
  - Haalde Leonardo da Vinci naar Frankrijk, wat leidde tot intensieve culturele uitwisseling.
  - Bouw van kastelen zoals Chambord en Fontainebleau.

• Humanisme en literatuur

- **François Rabelais**:
  - Humanist met focus op de authentieke mens, inclusief zijn nobele én donkere kanten.
  - Beheersing van Grieks, Latijn, literatuur en klassieke teksten.
  - Zijn boek *Gargantua en Pantagruel* (1532-1564):
  - Satirisch, grotesk, en kritisch over kerk en maatschappij.
  - Bevat humor, kolder en intellectuele verwijzingen, maar ook maatschappijkritiek.
  - Vaak verboden vanwege satire en platvloerse taal.
  - Vrienden zoals koning Frans I beschermden hem tegen beschuldigingen van blasfemie.
- Rabelais' veelzijdigheid:
  - Monnik, priester, arts, schrijver en diplomaat.
  - Publiceerde Griekse en Latijnse teksten en gaf medische lezingen.

• Invloed en nalatenschap

- *Gargantua en Pantagruel* transformeerde literatuur:
  - Kritiek op kerk en samenleving in de traditie van Boccaccio's *Decamerone*.
  - Taal en structuur maken het een uitdagende maar lonende leeservaring.
  - 2018: Complete Nederlandse vertaling uitgebracht met uitgebreide annotaties.
- Rabelais illustreerde de maatschappelijke en intellectuele veranderingen tijdens de renaissance:
  - Humor als medicijn en middel om menselijke tekortkomingen te begrijpen.
  - Zijn werk werd onderdeel van de wereldliteratuur.

• Vergelijking met andere renaissance-literatuur

- Toegankelijkheid:
  - *Decamerone* (Boccaccio) en *Don Quichot* (Cervantes) zijn leesbaarder.
  - *Gargantua en Pantagruel* vraagt meer kennis van de historische en literaire context, maar beloning is groot.

College 2. Het belang van de ontdekkingsreizen in de 15^e en 16^e eeuw

H6. De eerste ontdekkingsreizen, van Bartolomeus Dias tot en met Columbus

- **Ontdekkingsreizen en hun impact**
  - Ontdekkingsreizen in de 15e en 16e eeuw waren cruciaal voor de renaissance en de transformatie van wereldbeelden.
  - Portugese ontdekkingen:
    - 1488: Bartolomeus Dias bereikte Kaap de Goede Hoop, wat de route naar de Indische Oceaan opende.
    - 1497-1498: Vasco da Gama bereikte India via deze route.
  - Specerijenhandel:
    - Specerijen waren schaars en duur, gebruikt voor smaak, voedselconservering en vermeende geneeskrachtige werking.
    - Routes via land en zee werden strategisch belangrijk, met Venetië en Genua als Europese knooppunten.
- **Columbus en de ontdekking van Amerika**
  - 1492: Columbus vertrok vanuit Spanje met drie schepen en landde op de Bahama's.
  - Hij dacht dat hij Azië had bereikt en noemde de inwoners "Indianen."
  - Eerste nederzetting op Hispaniola, *La Navidad*, mislukte door conflicten en uitbuiting van de lokale bevolking.
  - Latere reizen:
    - Meer kolonisten, maar ook meer geweld, slavernij en uitbuiting.
    - Conflicten tussen Spanjaarden en natives leidde tot massale sterfte door geweld, honger en ziekten.
- **Gevolgen voor de inheemse bevolking**
  - Drastische vermindering van de inheemse bevolking:
    - Op Hispaniola daalde de bevolking van 500.000 naar 3.000 binnen 25 jaar.
    - Vergelijkbare sterftecijfers elders, zoals in Panama en andere eilanden.
  - Gebruik van inheemse bevolking als arbeidskrachten leidde tot meer kolonisatie van omliggende eilanden zoals Cuba en Puerto Rico.
  - Invoering van Afrikaanse slaven om het tekort aan arbeidskrachten te compenseren, met suikerproductie als belangrijk economisch doel.
- **Religie en kolonisatie**
  - Columbus zag het bekeren van de *natives* tot christenen als belangrijk doel.
  - Spanje legitimeerde kolonisatie religieus als een missie om heidenen te kerstenen.
  - Spaanse koning en kerk maakten misbruik van de bevolking, ondanks protesten van individuen zoals Bartolomé de Las Casas.
- **Bartolomé de Las Casas**
  - Dominicaanse priester die protesteerde tegen het geweld en slavernij van de inheemse bevolking.
  - Schreef ethische en filosofische teksten over de rechten van de natives.
  - Zijn inspanningen leidden tot wetgeving onder Karel V die slavernij beperkte (1542), maar achterpoortjes bleven bestaan.
- **Politieke en economische motieven**
  - Motieven achter de ontdekkingsreizen:

- Economische concurrentie met de Ottomanen en Portugezen.
- Nieuwe handelsroutes en goudwinning.
- Spaanse politieke eenwording en religieuze uniformiteit onder Ferdinand en Isabella.
- **Nalatenschap van Columbus**
  - Columbus verloor zijn titels en gezag door mismanagement en conflicten.
  - Overleed in 1506, mogelijk verbitterd en verward.
  - Het misverstand dat hij Azië had bereikt bleef lang overeind, deels door opportunisme en politieke belangen.

H7. De rol van Marco Polo bij latere ontdekkingsreizen

- **Marco Polo en zijn invloed**
  - **Achtergrond:**
    - Venetiaanse handelaar, geboren in 1254.
    - Reisde 23 jaar door Azië en beschreef zijn belevenissen in *Il Milione* (vertaald als *De wonderen van de Oriënt*), gedictieerd aan medegevangene Rustichello da Pisa.
    - Dienaar van Mongoolse leider Kublai Khan, reisde naar China, Birma en andere regio's.
    - Eerste beschrijvingen in Europa van papiergeld, rijkdom en de organisatie van het Mongoolse rijk.
  - **Historische impact:**
    - Het boek introduceerde Europa aan onbekende beschavingen en technologieën in Azië.
    - Het idee dat andere maatschappijen goed functioneerden zonder christendom, stelde de westerse normen ter discussie.
    - Zijn werk inspireerde latere ontdekkingsreizigers, waaronder Columbus.
- **Columbus en Marco Polo:**
  - Columbus nam *Il Milione* mee op zijn reizen als gids, denkend dat hij Azië zou bereiken.
  - De ontdekking van het Amerikaanse continent bleek later belangrijker dan de beoogde zeeroute naar Azië.
- **Koloniale gevolgen van ontdekkingen:**
  - Goud verving specerijen als voornaamste doel van kolonisatie.
  - Paus Alexander VI trok in 1493 een lijn in de Atlantische Oceaan (pauselijke bul):
    - Gebieden westelijk van de lijn naar Spanje, oostelijk naar Portugal.
    - Aanpassing in 1494 (Verdrag van Tordesillas) gaf Brazilië aan Portugal.
  - Trans-Atlantische slavenhandel begon vanaf 1525.
- **Verdere ontdekkingsreizen:**
  - Engelse en Franse ontdekkingsreizigers zoals John Cabot, Giovanni da Verrazzano, en Jacques Cartier negeerden de pauselijke bul.
  - Verrazzano werd in 1528 mogelijk gedood door kannibalen op Guadeloupe.
  - Geruchten over legendarische goudlocaties zoals El Dorado dreven nieuwe expedities aan.
- **Culturele invloed van Marco Polo:**
  - Bewustzijn van Aziatische beschavingen:
    - Beschrijvingen van indrukwekkende steden en onbekende technologieën.
    - Nieuwe perspectieven op westerse culturele superioriteit.
  - Zijn werk blijft een belangrijke bron voor inzichten in middeleeuwse handelsroutes en intercontinentale ontmoetingen.

H8. Hernán Cortés (1485-1547)

- **Achtergrond van Hernán Cortés**
  - Geboren in 1485 in Medellín, Spanje.
  - Trok in 1501 naar de Caraïben en nam deel aan de verovering van Cuba in 1511.
  - Werd burgemeester van Santiago de Cuba.
- **Expeditie naar Mexico**
  - **1519:** Vertrok tegen de bevelen van de gouverneur van Cuba naar Mexico met 11 schepen, 600 mannen, 20 paarden en 10 kanonnen.
  - Ontmoette een Spanjaard die de Maya-taal sprak, en later Dona Marina, die diende als tolk en gids.
  - Stichtte Veracruz, verklaarde onafhankelijkheid van de gouverneur en trok het binnenland in.
- **Contact met de Azteken**
  - Ontmoette gezanten van Montezuma, de Azteekse leider, en ontving geschenken en informatie via Dona Marina.
  - Montezuma, mogelijk beïnvloed door de Quetzalcoatl-legende, ontving Cortés vreedzaam in Tenochtitlán.
  - Cortés nam Montezuma gevangen om zijn greep op de stad te versterken.
- **Verloop van de verovering**
  - **1519-1521:**
  - Cortés verbrak de Azteekse hiërarchie door Montezuma te gijzelen en te gebruiken als spreekbuis.
  - Moorden en conflicten, onder meer door Pedro de Alvarado, leidden tot opstanden en gevechten.
  - Europese ziekten zoals pokken decimeerden de inheemse bevolking (90% sterfte).
  - Tenochtitlán viel op 13 augustus 1521 na een langdurige belegering.
- **Gevolgen voor de Azteken**
  - De Azteekse samenleving en beschaving werden vernietigd.
  - Overlevenden moesten belastingen betalen en arbeid verrichten voor de Spanjaarden.
  - Het gebied werd een Spaanse kolonie, "Nueva España" (Nieuw-Spanje).
- **Cortés na de verovering**
  - Zichzelf uitgeroepen tot gouverneur van het gebied.
  - Keizer Karel V was blij met de uitbreiding van het rijk maar wantrouwde de machtige conquistadores.
  - Cortés verloor status na mislukte expedities in Zuid-Mexico en Guatemala.
  - Keerde terug naar Spanje en stierf in 1547, 62 jaar oud.
- **Nalatenschap**
  - Cortés wordt beschouwd als een van de grootste conquistadores.
  - Zijn verovering markeerde het begin van de intensieve Europese kolonisatie in de Nieuwe Wereld.

H9. Francisco Pizarro (1478-1541) en Vasco da Gama (1469-1524)

- **Francisco Pizarro**
  - Geboren in 1476/1477 in Trujillo, Extremadura, Spanje; groeide op als analfabeet.
  - Reisde in 1509 naar de Nieuwe Wereld en vocht twintig jaar als soldaat in de Caraïben.
  - **Expedities naar Zuid-Amerika:**
    - **1524:** Eerste expeditie naar Colombia mislukte; geen waardevolle vondsten.

- **1528:** Tweede expeditie ontdekte Inca-beschaving door het kapen van een Inca-boot met goud en zilver.
  - Keerde terug naar Spanje om toestemming van Keizer Karel V te vragen voor de verovering van het Incarijk.
  - **1530:** Startte de derde expeditie met drie schepen, 180 mannen en 27 paarden; trok uiteindelijk naar het hart van het Incarijk.
- **Verovering van het Incarijk**
  - **1532:** Versloeg de Inca-keizer Atahualpa ondanks numerieke minderheid door superieure wapens.
  - Atahualpa betaalde losgeld (een kamer vol goud en twee vol zilver) maar werd toch geëxecuteerd.
  - Verzwakte Inca-bevolking door pokken en interne conflicten werd onderworpen.
  - Pizarro plunderde de hoofdstad Cuzco, elimineerde Inca-leiders en vernietigde het bestuur.
  - Stichtte Lima in 1535; werd in 1541 vermoord door de zoon van een vroegere tegenstander.
- **Vasco da Gama**
  - **1497-1498:** Eerste expeditie vanuit Lissabon naar India met vier schepen en 150 mannen.
  - **Route en ontdekkingen:**
    - Vaart rond Kaap de Goede Hoop door eerdere kennis van Bartolomeus Dias.
    - Bereikte Mozambique, een belangrijk handelscentrum voor slaven en specerijen.
    - Voer naar Calicut in Zuidwest-India, het centrum van de specerijenhandel.
  - **Gedrag en invloed:**
    - Misverstanden over lokale religies (zag hindoeïetempels als christelijke kerken).
    - Verstoorde relaties door het kapen van schepen en martelen van bemanningen.
    - Terugweg leidde tot hoge sterfte (55 van de 150 bemanningsleden overleden).
- **Betekenis van Pizarro en Vasco da Gama**
  - **Pizarro:**
    - Vernietigde het Incarijk en vestigde de Spaanse controle over grote delen van Zuid-Amerika.
    - Zijn acties brachten grote rijkdom naar Spanje maar decimeerden de inheemse bevolking door geweld, slavernij en ziektes.
  - **Vasco da Gama:**
    - Opende een zeeroute naar Azië, wat Europese dominantie en kolonisatie van Aziatische gebieden inluide.
    - Introduceerde Europeanen aan totaal verschillende religies, kunst en cultuur, maar was alleen gericht op winst en macht.
- **Gevolgen**
  - Beiden versterkten de Europese wereldmacht en leidden tot de koloniale en economische dominantie van Spanje en Portugal.
  - Hun veroveringen veroorzaakten grote culturele, demografische en economische veranderingen, met verwoestende gevolgen voor inheemse bevolkingen.

H10. Ferdinand Magellaan (1480-1521)

- **Ferdinand Magellaan**
  - **Achtergrond:**
    - Geboren in 1480 in Portugal; werkte later voor Spanje na een conflict met zijn geboorteland.
    - Ervaren zeevaarder die eerder langs de oostelijke route naar Azië reisde en de specerijeneilanden (Molukken) bezocht.
  - **Reis rond de wereld:**
    - Vertrok in september 1519 met vijf schepen en 237 bemanningsleden in dienst van Keizer Karel V.
    - Doel: een westelijke route vinden naar de specerijeneilanden, vanwege de onduidelijkheid over de pauselijke demarcatielijn (Verdrag van Tordesillas, 1494).
    - De reis werd gedocumenteerd door Antonio Pigafetta, een Venetiaanse kroniekschrijver.
  - **Route en belangrijke gebeurtenissen:**
    - **Zuid-Amerika:** Bereikte en navigeerde de Straat van Magellaan, een passage tussen Zuid-Amerika en Vuurland, ondanks zware verliezen aan schepen en bemanning.
    - **Pacific Ocean:** Stak de oceaan over, maar onderschatte de enorme afstanden; bereikte na drie maanden en twintig dagen Guam (Micronesië).
    - **Filipijnen:**
      - Vermoord op het eiland Mactan in 1521 tijdens een conflict met lokale bewoners.
      - Zijn dood maakte de terugtrekking van zijn manschappen mogelijk.
  - **Vervolg van de expeditie:**
    - Slechts één schip, de *Victoria*, voltooide de reis in september 1522, onder leiding van Sebastian d'Elcano, met 18 overlevenden.
    - Mogelijk voltooide Enrique, een tot slaaf gemaakte man uit Maleisië/Indonesië, als eerste de volledige reis rond de wereld.
- **Betekenis van Magellaan**
  - **Wetenschappelijke en historische impact:**
    - Bevestigde de bolvorm van de aarde en gaf inzicht in de gigantische omvang van de Pacific.
    - Droeg bij aan de cartografie en kennis over navigatie.
    - Zijn reis wordt gezien als een symbolisch begin van de moderne tijd en een breuk met het middeleeuwse gesloten wereldbeeld.
  - **Ethische aspecten:**
    - Magellaan wordt beschouwd als een van de weinige ontdekkingsreizigers uit die tijd met ethische opvattingen.
    - Zijn prestaties inspireerden humanistische auteurs zoals Stefan Zweig.
  - **Gevolgen voor Spanje en Portugal:**
    - Beide landen claimden rechtmatige toegang tot de specerijeneilanden.
    - De reis versterkte de wereldwijde dominantie van Europese mogendheden.
- **Nalatenschap**
  - Magellaan stierf vroegtijdig maar reisde de wereld rond in twee etappes: de ene helft onder Portugese vlag naar het Oosten en de andere in Spaanse dienst naar het Westen.
  - Zijn reis markeerde een van de grootste maritieme prestaties uit de geschiedenis en blijft een belangrijk keerpunt in de Europese expansie en ontdekkingsreizen.

H11. De gevolgen van de Europese kolonisatie

- **Ontdekkingsreizen tijdens de renaissance**
  - **Grote spelers en fasen:**
    - **Portugezen:** Verkenden de Afrikaanse kust en vonden een zeeroute naar Azië via Kaap de Goede Hoop.
    - **Spanjaarden:** Verkennen Amerika, proberen via een westelijke route Azië te bereiken, en koloniseren grote delen van de Nieuwe Wereld.
    - **Engelsen en Nederlanders:** Komen later in beeld, met focus op handel en economische winst, wat ook leidde tot kolonisatie en wetenschappelijke vooruitgang.
  - **Economische en politieke drijfveren:**
    - Specerijenhandel bleef tot in de 17e eeuw belangrijk vanwege de hoge prijzen en schaarste.
    - Europese grootmachten streden om territoriale en economische dominantie, met conflicten over eigendomsrechten en handelsroutes.
- **Culturele en filosofische impact**
  - **Nieuwe kennis en vragen:**
    - Ontmoeting met niet-westerse volkeren leidde tot wijsgerige en antropologische vragen: hebben deze mensen een ziel? Wat is de menselijke natuur?
    - Filosofische kwesties over eigendom, opvoeding, normen, waarden, en betrouwbaarheid van kennis kwamen op.
    - Essays van denkers zoals Montaigne en werken van latere filosofen zoals Hobbes en Rousseau weerspiegelen deze invloed.
  - **Vergelijking van beschavingen:**
    - Men ontdekte dat ook andere beschavingen (bijvoorbeeld in Amerika, Azië) geavanceerd waren op bepaalde vlakken, hoewel dit vaak genegeerd werd.
    - Het beeld van de wereld veranderde fundamenteel: de aarde bleek veel meer water dan land te bevatten.
- **Wetenschappelijke vooruitgang**
  - **Navigatie en cartografie:**
    - Ontdekkingsreizen stimuleerden kennis in cartografie, scheepsbouw en navigatie-instrumenten.
    - Problemen zoals het nauwkeurig bepalen van de lengtegraad werden pas in de 18e eeuw opgelost, met de uitvinding van de scheepschronometer door John Harrison.
  - **Natuurlijke geschiedenis:**
    - Verkenningen leverden nieuwe inzichten op in geografie, botanie, zoölogie, en antropologie.
    - Expliciete aandacht voor objectieve en accurate kennisweergave werd een prioriteit, bijvoorbeeld in atlanten en kaarten.
- **Negatieve gevolgen**
  - **Impact op inheemse volkeren:**
    - Vele beschavingen werden vernietigd door geweld, ziektes (zoals pokken, malaria), en kolonisatie.
    - De term "Columbian Exchange" beschrijft de biologische en culturele gevolgen van deze uitwisseling.
    - Ziektes die door Europeanen werden meegebracht hadden catastrofale gevolgen, in contrast met syfilis, dat vanuit Amerika kwam maar geen vergelijkbare impact had.

- **Ecologische geschiedenis:**
  - Onderzoek naar de invloed van virussen en bacteriën op menselijke geschiedenis is een belangrijk vakgebied geworden, met pioniers zoals Jared Diamond en Alfred Crosby.
- **Conclusie**
  - De ontdekkingsreizen transformeerden het Europese wereldbeeld en gaven een enorme boost aan wetenschap en handel, maar veroorzaakten ook immense schade aan inheemse volkeren en ecosystemen. De wereld werd groter, met blijvende invloed op cultuur, wetenschap en filosofie.

H12. Gerardus Mercator (1512-1594)

- **Gerardus Mercator: Wetenschap en ontdekkingsreizen**
  - **Achtergrond:**
    - Geboren in 1512 in Rupelmonde, Vlaanderen; ouders afkomstig uit Duitsland.
    - Opgeleid door zijn oom en later op een school in 's Hertogenbosch, geleid door humanist Georgius Macropedius.
    - Studeerde in Leuven en raakte bevriend met Andreas Vesalius, een pionier in anatomie.
  - **Historische context:**
    - Gebeurtenissen tijdens zijn jeugd:
    - Start van de reformatie (1517).
    - Terugkeer van Magellaan's expeditie (1522).
    - Publicaties van Copernicus (1543) en Vesalius (1543) hadden invloed op het wetenschappelijke denken.
  - **Bijdragen aan cartografie:**
    - Beroemd om de **Mercatorprojectie** (1569):
    - Transformeert de bolvormige aarde naar een rechthoekige kaart met rechte, parallelle meridianen en parallellen.
    - Handig voor navigatie, maar leidt tot oppervlaktevervorming (bijv. Groenland lijkt groter dan Afrika).
    - Tot op heden toegepast in scheepvaart en kaarten zoals Google Maps.
    - Ontwikkelde moderne kaarten, inclusief een wereldkaart en globes:
    - Eerste kaarten die Noord- en Zuid-Amerika onderscheid maken.
    - Standaardiseerde het gebruik van "Amerika" als naam voor het continent.
    - Introduceerde het concept van een **Atlas**, geïnspireerd door de mythologische figuur die de wereld draagt.
  - **Religieuze en politieke uitdagingen:**
    - Tijdens de reformatie beschuldigd van protestantse sympathieën; werd opgesloten in Rupelmonde.
    - Ontsnapte aan zware straffen en werkte later in Duitsland als kosmograaf.
  - **Innovaties en nalatenschap:**
    - Stimuleerde het denken over navigatie, coördinaten en de weergave van de wereld.
    - Combineerde wetenschap met esthetiek; zijn kaarten en globes waren zowel functioneel als artistiek.
    - Zijn werk legde de basis voor moderne cartografie en bleef eeuwenlang invloedrijk.
  - **Overlijden en eerbetoen:**
    - Stierf in 1594 op 82-jarige leeftijd, een uitzonderlijke leeftijd voor die tijd.

- Zijn **Atlas** werd postuum gepubliceerd en is een blijvend symbool van zijn bijdrage aan cartografie.
  - Het Mercator Museum in Sint-Niklaas, gewijd aan zijn werk, bevat enkele van zijn originele globes.
- **Betekenis van Mercator**
  - Toont hoe ontdekkingsreizen wetenschappelijke vooruitgang stimuleerden.
  - Combineerde humanistische idealen met praktische toepassingen, zoals navigatie en geografie.
  - Zijn werk beïnvloedde niet alleen navigatie en handel, maar ook filosofisch denken over de wereld en onze plaats daarin.

College 3. De invloed van de reformatie op de renaissancefilosofie

H13. De reformatie en Maarten Luther (1483-1546)

- **Achtergrond en opvoeding:**
  - Geboren in 1483 in Eisleben, Duitsland.
  - Studie rechten aan de universiteit van Erfurt, maar stopte om filosofie en theologie te studeren.
  - Ontwikkelde een empiristische kijk op kennis: wantrouwen tegenover autoriteiten zoals Aristoteles en Galenus, maar absolute geloof in de Bijbel.
- **Bekering en monnikschap:**
  - Bijna geraakt door bliksem in 1505, wat hij zag als een goddelijk teken.
  - Trad toe tot het Augustijnerklooster in Erfurt, werd later theologisch docent aan de universiteit van Wittenberg.
- **Ontstaan van de Reformatie:**
  - Geraakte gedesillusioneerd door corruptie en luxe binnen de kerk, versterkt door een reis naar Rome.
  - Keerde zich tegen de aflatenhandel, waarbij zonden werden vergeven tegen betaling.
  - Publiceerde in 1517 zijn **95 stellingen** tegen kerkelijke misstanden. De drukpers verspreidde zijn ideeën razendsnel door Europa.
- **Kritiek op de kerk:**
  - Aanval op de katholieke misviering, biechten en aanbidding van relieken.
  - Stelde de onfeilbaarheid van de paus in vraag en noemde hem de antichrist.
  - Legde nadruk op individuele geloofsbeleving en directe toegang tot God zonder tussenkomst van priesters.
- **Reacties en conflicten:**
  - Werd in 1521 geëxcommuniceerd en vogelvrij verklaard na het Edict van Worms.
  - Genoot bescherming van keurvorst Frederick de Wijze en verbleef in de Wartburg, waar hij het Nieuwe Testament in het Duits vertaalde.
- **Sociale en politieke impact:**
  - Luthers ideeën leidden tot de opkomst van het protestantisme en een eenvoudiger geloofspraktijk.
  - Beïnvloedde de Beeldenstorm en inspireerde politieke onrust, hoewel Luther zelf geweld afwees en hervorming als een innerlijk proces zag.
  - Verloochende sociale hervormingsbewegingen zoals de Boerenoorlog, wat hem bij de elite geliefd maakte. Maar van de armen vervreemde.
- **Persoonlijk leven:**
  - Huwde Katharina von Bora, een uitgetreden non, waarmee hij zes kinderen kreeg.
  - Verzette zich tegen het celibaat voor geestelijken, wat aansloot bij zijn theologische opvattingen.

- **Verspreiding en diversificatie van het protestantisme:**
  - Luther vormde de basis voor verschillende protestantse stromingen zoals het calvinisme (Jean Calvijn) en het lutheranisme.
  - Het protestantisme verspreidde zich naar Noord-Europa en Amerika, mede door de invloed van calvinistische kolonisten.
- **Religieuze veranderingen:**
  - Protestantisme bracht een focus op persoonlijke geloofsbeleving, vrije meningsuiting en eenvoudige erediensten.
  - Reacties zoals de contrareformatie veroorzaakten religieuze oorlogen en polarisatie.
- **Economische invloed:**
  - Max Weber's theorie in *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* koppelde de protestantse werkethiek aan de opkomst van het kapitalisme.
- **Culturele nalatenschap:**
  - Stimuleerde de ontwikkeling van religieuze muziek (Bach, Händel).
  - Versterkte ideeën over democratie, kapitalisme, en persoonlijke vrijheid, met name in de Verenigde Staten.

H14. Inhoudelijke strijd en geweld tijdens de reformatie

- **Reformatie: Oorzaken en context**
  - Reformatie is het resultaat van diverse factoren:
  - Filosofische invloeden zoals Willem van Ockham (ondermijning kerkelijke autoriteit) en Marcilius van Padua.
  - Contrasten binnen kloosterorden, waarbij sommigen armoede verkozen boven de luxe in Rome.
  - Reformatorische geschriften en preken van Luther en Calvijn verweven met sociale en politieke hervormingseisen.
  - De religieuze spanningen leidden tot gewelddadige conflicten, waaronder de **Dertigjarige Oorlog (1618-1648)**, een mengeling van religieuze en politieke motieven.
- **Invloed op filosofie**
  - **Opkomst van tolerantie:**
    - Filosofen zoals Hugo de Groot, Locke, Hobbes en Spinoza begonnen te reflecteren op hoe diversiteit in overtuigingen samenlevingen kan vormgeven zonder conflict.
    - Macht van de overheid wordt gekoppeld aan afspraken met het volk, niet aan goddelijk recht.
  - **Vrije wil:**
    - Katholieke leer: Individuen zijn vrij om tussen goed en kwaad te kiezen, met hemel/hel als gevolg.
    - Luther: Alleen authentiek geloof, niet daden of aflaten, bepaalt je redding.
    - Calvijn: Predestinatieleer – je lot is door God bepaald, onafhankelijk van je daden of geloof.
- **Interne verdeeldheid in de Reformatie**
  - **Calvijn versus Luther:**
    - Calvijn stelde dat God al weet of iemand naar hemel of hel gaat, wat verschilt van Luthers nadruk op oprecht geloof.
  - **Radicale groeperingen:**
    - **Anabaptisten (wederdopers):**
    - Stelden dat doop alleen geldig is op vrijwillige basis en bij bewuste geloofskeuze.

- Zagen kerkgemeenschappen als vrijwillige samenkomsten, los van staatsdwang.
- Werden door zowel katholieken als andere protestanten vervolgd; tienduizenden werden geëxecuteerd in Holland en Friesland.
- Evolveerden later naar bewegingen zoals mennonieten en Amish.
- **Gevolgen van de Reformatie**
  - **Sociale en politieke impact:**
    - Reformatie bracht spanningen binnen en tussen landen, leidend tot langdurige religieuze en politieke conflicten.
    - De opkomst van ideeën over scheiding van kerk en staat en tolerantie.
  - **Ironie van vervolging:**
    - De harde vervolging van radicale groeperingen zoals de anabaptisten verhoogde hun populariteit in sommige regio's.

College 4. De invloed van het Europese contact met andere culturen

H15. Bartolomé de las Casas (1484-1566), klokkenluider *avant la lettre*

- **Bartolomé de las Casas: Leven en Bekering**
  - Geboren in Sevilla (1484) en overleden in Madrid (1566).
  - Getuige van Columbus' terugkeer in 1493 en zijn tweede reis in 1498, waaraan zijn vader deelnam.
  - Ging in 1502 mee naar de Nieuwe Wereld; aanvankelijk betrokken bij exploitatie en slavernij van Indianen.
  - Keerde zich in 1514, na inspiratie van Antonio Montesinos, tegen de kolonisatie en slavernij van inheemse volkeren.
  - Stond op voor de rechten van Indianen en gaf zijn slaven vrij; schreef brieven en rapporten over de wreedheden van de kolonisatie.
- **Belangrijke Geschriften en Activiteiten**
  - Schreef "**De verwoesting van de West-Indische landen**" (1542), waarin hij de uitbuiting en massamoorden op Indianen beschreef.
  - Pleitte bij Karel V voor menselijke behandeling van Indianen, die volgens hem een ziel hadden en potentieel christenen waren.
  - Wordt bisschop van Ciudad Real in Mexico (nu San Cristóbal de las Casas genoemd), en werkte aan missionering zonder dwang.
  - Stond aan de basis van hervormingen, zoals de Nieuwe Wetten van 1542, die slavernij van Indianen verboden.
- **Het Dispuut van Valladolid (1550-1551)**
  - Debatteerde met Juan Ginés de Sepúlveda over de menselijkheid van Indianen.
  - **De las Casas' standpunt:**
    - Indianen zijn redelijke wezens, gelijkwaardig aan Europeanen, en kunnen christenen worden.
    - Slavernij is onmenselijk en immoreel.
  - **De Sepúlveda's standpunt:**
    - Indianen zijn "natuurlijke slaven" (volgens Aristoteles) en inferieur, wat slavernij en kolonisatie rechtvaardigt.
    - Het debat bleef onbeslist, maar De las Casas' werken hadden invloed op de publieke opinie.
- **Ethische en Filosofische Positie**
  - Vroegtijdig verdediger van universele mensenrechten en menselijke waardigheid.

- Hevige kritiek op zowel Spaanse kolonisten als de Europese elite die profiteerde van kolonisatie.
- Zag Indianen als volwaardige mensen, in tegenstelling tot het gangbare racistische discours.
- Schreef gedetailleerd over de gruwelijkheden van de kolonisatie, wat internationaal verontwaardiging opwekte.
- **Historische en Hedendaagse Receptie**
  - Zijn werken veroorzaakten controverse; onder Franco afgeschilderd als een vijand van Spanje.
  - Moderne historici zien hem als een “klokkenluider” en voorloper van de mensenrechtenbeweging.
  - Bekritiseerd door sommigen omdat hij Spanje een slechte naam zou hebben gegeven.
- **Impact en Erfenis**
  - Stimulans voor humanistische reflectie over kolonisatie en mensenrechten.
  - Zijn werk inspireerde debatten over de waardigheid en gelijkheid van alle mensen.
  - Filosofisch significant door zijn universalistische visie op menselijkheid, gebaseerd op rede en gelijkheid.
- **Relatie tot andere denkers**
  - **Michel de Montaigne:**
  - Schreef over Indianen in “Over de kannibalen,” benadrukte de relatieve barbaarsheid van Europeanen en de zuiverheid van niet-westerse volkeren.
  - Montaigne was sceptisch over de beschaafdheid van Europeanen en plaatste de zogenaamde “barbaren” in een positiever licht.
  - Montaignes ideeën werden later opgepakt door Jean-Jacques Rousseau met zijn concept van de “edele wilde.”
- **Context van Inheemse Filosofie**
  - Filosofie werd ook beoefend door Azteken en Maya’s, ondanks vernietiging van veel van hun teksten door kolonisten.
  - Herontdekt in de 20e eeuw door onderzoekers zoals Miguel León-Portilla, die Azteekse metafysische teksten bestudeerde.

H16. Visie op andere culturen en de Precolumbiaanse filosofie

- **Uitdaging van niet-westerse filosofie:**
  - Westerse filosofen blijven vaak binnen hun eigen traditie werken vanwege de complexiteit om zich in andere culturen in te verdiepen.
  - Het begrijpen van Chinese, Indische, Afrikaanse of precolumbiaanse filosofie vereist kennis van originele talen, wat een grote drempel vormt.
- **Opkomende aandacht voor precolumbiaanse filosofie:**
  - Enkele recente publicaties benadrukken de filosofische traditie van Midden-Amerika, zoals:
    - *Aztec Philosophy* (James Maffie, 2014)
    - *Philosophy of the Ancient Maya* (Alexus McLeod, 2018)
    - *An Introduction to Mesoamerican Philosophy* (Alexus McLeod, 2023).
  - Dit onderzoek wint langzaam terrein en wordt gepubliceerd door gerenommeerde uitgeverijen.
- **Historische bronnen:**
  - Sahagún (1499-1590) documenteerde precolumbiaanse wijsheden en filosofische discussies in de “Florentine Codex”.

- Andere teksten en Maya-hiërogliefen bieden aanvullende inzichten dankzij recente decoderingen.
- **Discussie over het gebruik van ‘filosofie’:**
  - De term “filosofie” wordt soms betwist voor precolumbiaanse tradities:
  - Miguel León-Portilla gebruikte in zijn proefschrift de term “Nahuatl filosofie,” maar dit werd later aangepast naar “denken en cultuur”.
  - Kenners zien sterke gelijkenissen met klassieke Griekse filosofie, zoals bij Socrates en de sofisten.
- **Europese invloed:**
  - Denkbeelden uit de Nieuwe Wereld werden via Bernardino de Sahagún en andere schrijvers, zoals Bartolomé de las Casas en Michel de Montaigne, indirect naar Europa gebracht.
- **Verdere studie nodig:**
  - Het is onduidelijk hoe groot de invloed van precolumbiaanse filosofie op Europa was en welke ideeën precies zijn overgenomen. Verdere wetenschappelijke verkenning is nodig.

College 5. De Italiaanse renaissancefilosofie

H17. Niccolò Machiavelli (1469-1527) en Girolamo Savonarola (1452-1498)

- **Niccolò Machiavelli (1469-1527):**
  - Geboren en overleden in Florence; bekend als de vader van de moderne politicologie.
  - Diplomaat, humanist, filosoof, toneelschrijver, strateeg, dichter en historicus.
  - Tijdgenoot van andere humanisten zoals Erasmus en Thomas More.
- **Politieke context van Machiavelli’s tijd:**
  - Italië was verdeeld in stadsstaten en geteisterd door oorlogen, zoals de Italiaanse Oorlogen (vanaf 1494).
  - Florence was kwetsbaar en vaak afhankelijk van buitenlandse mogendheden en huurlingenlegers.
- **Relatie met Savonarola:**
  - Machiavelli leefde in Florence tijdens het bestuur van Girolamo Savonarola, die Florence tijdelijk als republiek bestuurde na het verdrijven van de Medici.
  - Savonarola organiseerde het “vreugdevuur der ijdelheden” en kreeg uiteindelijk de doodstraf; Machiavelli getuigde hiervan.
  - Machiavelli beschreef Savonarola later als een opportunist.
- **Rol in de Florentijnse Republiek:**
  - Werd in 1498 benoemd tot secretaris van de Tweede Kanselarij en een belangrijke militaire raad.
  - Pleitte voor een burgerleger en organiseerde een succesvolle herovering van Pisa in 1509.
  - Verloor zijn positie na de restauratie van de Medici en werd gevangengenomen en gemarteld.
- **Schrijven van *Il Principe*:**
  - Geschreven tussen 1513 en 1515 in ballingschap; opgedragen aan Lorenzo de Medici.
  - De tekst werd niet goed ontvangen en bleef lange tijd onopgemerkt.
  - Postuum gepubliceerd in 1532; biedt een pragmatische benadering van politieke macht en heerschappij.
- **Kernideeën in *Il Principe*:**
  - “Het doel heiligt de middelen” wordt vaak geassocieerd met Machiavelli, maar dit simplificeert zijn denkwijze.

- Hij benadrukt de noodzaak van pragmatisme en het gebruik van macht om de staat te beschermen en stabiliseren.
- Waarschuwde tegen het vertrouwen op huurlingen en pleitte voor sterke, autonome militaire verdediging.
- **Erfenis en persoonlijkheid:**
  - Bekend om zijn scherpe, soms cynische politieke analyses, maar ook om zijn humor en liefde voor literatuur.
  - Zijn werken zijn controversieel en vaak verkeerd begrepen, met een blijvende invloed op politieke en filosofische discussies.

H18. *Il Principe* van Machiavelli

- **Niccolò Machiavelli's werken:**
  - **Discorsi (1517):** Verhandelingen over de eerste tien boeken van Titus Livius; postuum gepubliceerd in 1531. Beschouwd als belangrijker dan *Il Principe*.
  - **De krijgskunst (1520):** Enige tijdens zijn leven gepubliceerde werk; legt uit hoe een staat zich militair moet verdedigen en benadrukt het belang van paraatheid en een algemene dienstplicht.
- **Kernideeën in zijn werken:**
  - **Machtsbehoud:** Focus op het consolideren en behouden van macht als prioriteit van een heerser.
  - **Realpolitik:** Pragmatisme boven idealisme; immorele daden kunnen gerechtvaardigd zijn als ze dienen om macht te behouden en stabiliteit te garanderen.
  - **Mensenbeeld:** Mensen zijn inherent egoïstisch en slecht; dit rechtvaardigt soms harde maatregelen van een leider.
  - **Militaire visie:** Huursoldaten zijn onbetrouwbaar; een staat moet een eigen, loyaal leger hebben.
- **Discorsi en politieke visie:**
  - Bepleit een republikeins systeem met ruimte voor confrontatie tussen politieke groeperingen om alertheid en stabiliteit te waarborgen.
  - Stelt dat eendracht (*concordia*) gevaarlijk kan zijn omdat het valse zekerheid creëert.
- ***Il Principe*:**
  - Geschreven in 1513-1515; postuum gepubliceerd in 1532.
  - Atypisch voor vorstenspiegel-literatuur: pragmatisch en gericht op de realiteit, in plaats van idealistische normen.
  - Bespreekt:
    - Verschillende typen macht en hoe die te verkrijgen en behouden.
    - Het belang van militaire paraatheid en een eigen leger.
    - Hoe een vorst moet omgaan met onderdanen, medewerkers en andere vorsten.
    - De toestand in Italië en oproep aan De Medici's om eenheid te brengen.
  - Bronnen: Persoonlijke ervaringen en werken van klassieke auteurs zoals Titus Livius, Plutarchus en Herodotus.
- **Visie op moraliteit en macht:**
  - Deugdzaam lijken is belangrijker dan het daadwerkelijk zijn.
  - Immorele daden kunnen gerechtvaardigd zijn als ze bijdragen aan politieke stabiliteit en macht.
  - Moreel gedrag kan een samenleving verzwakken als het leidt tot kwetsbaarheid en inefficiëntie.
- **Erfenis en impact:**

- Eerste moderne politicoloog; introduceert realistische en pragmatische benaderingen van macht.
- Zijn ideeën blijven controversieel: bewonderd om zijn realisme, maar bekritiseerd vanwege zijn rechtvaardiging van immoraliteit.
- Zijn werk beïnvloedde latere politieke denkers zoals Hobbes, maar mist de subtiliteit van vroege Verlichtingsdenkers zoals Locke en Spinoza.

College 6. Humanisme en de Europese renaissancefilosofie

H19. Het leven van Desiderius Erasmus (1466-1536)

- **Levenscontext van Erasmus:**
  - Geboren in Rotterdam (mogelijk 1466-1469), overleden in 1536 in Basel.
  - Leefde in een overgangperiode tussen middeleeuwen en renaissance, waarin maatschappelijke, religieuze en wetenschappelijke veranderingen plaatsvonden.
  - Beïnvloed door humanistische idealen, met een focus op literatuur uit de Oudheid en moderne onderwijspraktijken.
- **Relaties met vorsten:**
  - **Karel V:** Heerser over een enorm rijk en belangrijk machthebber in de tijd van Erasmus.
  - **Hendrik VIII:** Scheidde Engeland van het katholicisme en creëerde de Anglicaanse kerk, met wie Erasmus enige interactie had.
  - **Frans I:** Koning van Frankrijk, beschermheer van kunstenaars en wetenschappers.
- **Jeugd en opleiding:**
  - Opgegroeid in moeilijke omstandigheden; zijn ouders waren niet getrouwd.
  - Werde opgeleid door de Broeders van het Gemene Leven en volgde een humanistische opleiding.
  - Verliet later het klooster en begon een carrière als secretaris, schrijver en filoloog.
- **Carrière en humanisme:**
  - Werde priester in 1495, maar voerde weinig priestertaken uit.
  - Promootte de studie van klassieke teksten en een meer humanistische benadering van onderwijs.
  - Criticus van middeleeuwse scholastiek en barok Latijn.
- **Belangrijke werken en ideeën:**
  - **Lof der Zotheid (1509):** Satirisch werk waarin hij menselijke dwaasheid en kerkelijke corruptie bekritiseerde.
  - Bevorderde de terugkeer naar de originele Bijbelse teksten en de studie van de Oudheid.
  - Pleitte voor intellectuele en religieuze vernieuwing zonder breuk met de katholieke kerk.
- **Invloed en erfenis:**
  - Beschouwd als de grootste renaissance-humanist uit de Lage Landen.
  - Speelde een sleutelrol in de intellectuele ontwikkeling van Europa in de 16e eeuw.
  - Had invloed op religieuze en politieke denkers en was bevriend met prominenten zoals Thomas More.
- **Persoonlijke kenmerken:**
  - Rusteloze reiziger ondanks vermeende zwakke gezondheid.
  - Scherp intellectueel met een voorkeur voor pragmatisme en diplomatie in controversiële tijden.

H20. Het gedachtegoed en de werken van Erasmus

- **Schrijven en publicaties:**
  - Schreef teksten over Latijnse gesprekken en retorica, geïnspireerd door klassieke auteurs zoals Quintilianus.
  - Publiceerde een handboek over brieven schrijven, omdat humanisten brieven vaak als literair werk beschouwden.
  - Werkte aan etiquetteboeken over sociaal gedrag, zoals goede manieren.
  - Zijn verzameling spreekwoorden, *Adagia*, bevat meer dan 4.000 spreekwoorden met toelichtingen en werd een belangrijk educatief werk.
  - Bekende uitdrukkingen uit de *Adagia*: “Haast u langzaam” (*festina lente*) en “De oorlog is aangenaam voor wie hem niet kent” (*dulce bellum inexpertis*).
- **Humanistische idealen:**
  - Pleitte voor verspreiding van klassieke kennis om betere mensen en christenen te maken.
  - Vrouwvriendelijke visie: vond dat vrouwen evengoed konden studeren als mannen, mogelijk beïnvloed door zijn vriendschap met Thomas More.
  - Bekritiseerde dogmatische religieuze opvattingen en benadrukte dat de Bijbel ruimte biedt voor interpretatie.
- **Relatie met de Bijbel:**
  - Vertaalde het Nieuwe Testament, benadrukte dat het door mensen geschreven was en vatbaar is voor interpretatie.
  - Toonde aan dat de gangbare Latijnse Vulgaatvertaling verbeterd kon worden door vergelijking met de Griekse grondtekst.
  - Werkte aan Latijnse edities van klassieke teksten en de Bijbel, vaak met toelichtingen.
- **Invloed en reizen:**
  - Reiste door Europa, verbleef lange tijd in Engeland (met contacten zoals Thomas More) en Italië (waar hij Griekse en Romeinse werken ontdekte).
  - Zijn teksten werden wijdverspreid door de opkomst van de boekdrukkunst; hij publiceerde in samenwerking met gerenommeerde drukkers.
  - Bekende werken, zoals *Lof der Zotheid*, werden internationaal gelezen en invloedrijk.
- **Kritiek op religie en maatschappij:**
  - Satiriseerde de kerk en pauselijk gedrag in teksten zoals *Julius buiten de hemel gehouden*.
  - Bekritiseerde oppervlakkige religieuze rituelen en benadrukte innerlijke vroomheid en naastenliefde.
  - Had gemengde gevoelens over het jodendom en rituele aspecten van religie, maar zijn kritiek was milder dan die van tijdgenoten zoals Luther.
- **Bekendste werken:**
  - *Lof der Zotheid* (1511): Bespote menselijke dwaasheid, kerkelijke corruptie en pretenties van geleerdheid.
  - *Adagia*: Spreekwoorden en aforismen uit de Oudheid met uitgebreide toelichtingen.
  - Bijbelvertaling: Maakte de Bijbel toegankelijker en benadrukte menselijke interpretatie.
- **Persoonlijke kenmerken en stijl:**
  - Combineerde humor en zelfspot in zijn werk, wat zijn geschriften toegankelijk en populair maakte.
  - Liet een blijvende erfenis na met zijn geschriften, waarvan de meeste nog steeds bestudeerd worden.

H21. De lof der zotheid van Erasmus

- **Dubbelzinnigheid van het werk:**
  - *Lof der Zotheid* is een satirisch, sarcastisch en moraliserend werk, dat zowel dwaasheid bekritiseert als waardeert.
  - Het stelt de menselijke dwaasheid aan de kaak, maar erkent ook dat dwaasheid het leven dragelijker en aangenamer maakt.
  - Personificatie van de Dwaasheid (Vrouwe Zotheid) geeft de auteur de vrijheid om kritiek te leveren zonder directe verantwoordelijkheid.
- **Hoofdthema's en paradoxen:**
  - Dwaasheid maakt mensen gelukkig, terwijl wijsheid vaak leidt tot verdriet en eenzaamheid.
  - Zotheid is niet gelijk aan domheid; het kan scherpzinnig en inzichtelijk zijn.
  - Zotheid houdt de mens een spiegel voor, zoals een nar of een stand-up comedian dat doet.
- **Kritiek op de samenleving:**
  - Spot met maatschappelijke instellingen zoals de kerk, politici, academici en het aflatensysteem.
  - Kritiek op de geestelijkheid en religieuze praktijken: bisschoppen, kardinalen en pausen worden afgeschilderd als hebzuchtig en machtsbelust.
  - Vrouwe Zotheid hekelt ook filosofen zoals Plato en de stoïcijnen, en bijgeloof.
- **Religieuze boodschap:**
  - Het ware christendom ligt in eenvoud en "dwaasheid": Jezus koos kinderen en ongeletterden als gezelschap en preee eenvoudigen van geest.
  - Christelijke waarden zoals vergevingsgezindheid en bescheidenheid worden als "dwaasheid" gezien door de wereld, maar zijn volgens Erasmus juist essentieel.
- **Inspiratie en stijl:**
  - Erasmus werd geïnspireerd door klassieke schrijvers zoals Lucianus, die ook satire en parodieën schreven.
  - Het werk sluit aan bij de traditie van carnaval en satire, waarbij een omgekeerde wereld wordt gepresenteerd.
  - Humor en zelfspot maken de tekst toegankelijk en onderhoudend, ondanks de onderliggende kritische boodschap.
- **Historische en maatschappelijke impact:**
  - Het boek effende mede de weg naar de Reformatie door scherpe kritiek op de kerk en de samenleving.
  - Het werd zowel geprezen als bekritiseerd: sommigen vonden het verfrissend, anderen zagen het als bedreigend voor de kerkelijke orde.
  - Erasmus distantieerde zich van Luther, ondanks gedeelde kritiek op de kerk, en verzette zich tegen een scheuring van de kerk.
- **Succes en receptie:**
  - *Lof der Zotheid* werd goed ontvangen en bleef populair door zijn humor en kritische blik.
  - Veel lezers herkenden niet dat de kritiek ook op henzelf van toepassing was, wat het boek extra gelaagd maakt.

H22. De groeiende roem van Erasmus en zijn polemieken met Luther

- **Erasmus' belangrijkste werk:**
  - Werkte in Cambridge aan een Latijnse vertaling en kritische editie van het Griekse Nieuwe Testament, uitgegeven in 1516 (eerste gedrukte Griekse editie).

- Introduceerde filologie als basis voor Bijbelse theologie en riep op tot vertalingen in volkstalen om de bijbel toegankelijker te maken.
- **Belangrijke publicaties:**
  - Gaf werken van klassieke auteurs uit, zoals Plutarchus, Seneca, en Hiëronymus.
  - Publiceerde *De opleiding van een christenvorst* voor Karel V en werkte aan zijn omvangrijke brievencollectie.
- **Betrokkenheid bij Karel V:**
  - Erasmus werd adviseur van Karel V, waarmee zijn reputatie en financiële zekerheid definitief werden gevestigd.
- **Relatie met Thomas More:**
  - Verbleef in Antwerpen bij Pieter Gillis, waar hij hielp bij de publicatie van Mores *Utopia*.
  - Samen richtten ze het “drietalencollege” op in Leuven, wat kritiek opriep van conservatieve theologen.
- **Controverse met Luther:**
  - Erasmus was kritisch over misstanden in de katholieke kerk, maar wees radicalisme af en streefde naar kerkelijke eenheid.
  - Vertroebelde relatie met Luther, die hem als atheïst en tegenstander betitelde.
  - Erasmus verdedigde het bestaan van de vrije wil, in tegenstelling tot Luthers predestinatieleer.
- **Conflict over vrije wil:**
  - Erasmus publiceerde *Verhandeling over de vrije wil* (1524), waarin hij stelde dat mensen keuzes kunnen maken.
  - Luther reageerde met *Over de onvrije wil* (1526), waarin hij de vrije wil als een illusie verwierp.
  - Erasmus positioneerde zich als voorstander van menselijke verantwoordelijkheid en vrijheid, tegenover Luthers dogmatisch perspectief.
- **Laatste jaren en overlijden:**
  - Trof onrust in Bazel door de Reformatie en verhuisde naar Freiburg, waar hij bleef streven naar religieuze verzoening.
  - Keerde later terug naar Bazel, maar zijn gezondheid verslechterde.
  - Overleed in 1536 in Bazel, waar hij mogelijk begraven ligt in de Marienkirche.
- **Invloed en erfenis:**
  - Erasmus was een voorstander van pacifisme en mildheid, wat hem zowel bewonderaars als tegenstanders opleverde.
  - Zijn werken blijven invloedrijk, en hij wordt gezien als een cruciale figuur in de overgang van middeleeuwse naar moderne theologie en humanisme.

H23. Het belang en de blijvende invloed van Erasmus

- **Erasmus als complexe figuur:**
  - Vaak gezien als een twijfelaar die de middenweg koos en zich distantieerde van radicale debatten.
  - Tegenstander van geweld en pleitbezorger van religieuze mildheid en verdraagzaamheid.
  - Combineerde een liefde voor kennis en literatuur met een roep om eenvoud en interpretatie van de Bijbel.
- **Humanistische waarden:**
  - Respect voor andere meningen en nadruk op opvoeding en menselijke kwaliteiten.
  - Zocht naar een humane spiritualiteit, geïnspireerd door de oorspronkelijke christelijke leer.

- Bekritiseerde wangedrag van kerkelijke machthebbers en het dogmatische karakter van middeleeuwse spiritualiteit.
- **Invloed van zijn werk:**
  - Zijn versie van het Nieuwe Testament benadrukte de menselijke oorsprong van de Bijbel en plantte het zaad voor secularisatie.
  - Erasmus' aanpak moedigde interpretatie en kritische analyse aan, in tegenstelling tot dogmatisch geloof.
  - Zijn werk stond aan de basis van zowel religieuze hervormingen als een groeiende secularisatie, hoewel dat laatste niet zijn doel was.
- **Sceptische houding:**
  - Promootte het opschorten van oordeel bij gebrek aan kennis, geïnspireerd door sceptische filosofen uit de Oudheid.
  - Bekritiseerde absolute overtuigingen, zoals die van Luther, en benadrukte de waarde van bescheidenheid in kennisclaims.
  - Erasmus stelde dat onzekerheid over complexe vraagstukken beter is dan valse zekerheid.
- **Ironie en wederzijdse kritiek:**
  - Erasmus en Luther functioneerden als sceptici van elkaar: beiden vroegen "Hoe weet je dat?" over elkaars overtuigingen.
  - Luthers kritiek op de paus leidde ironisch genoeg tot bredere sceptische vragen, waaronder kritiek op Luther zelf.
- **Langetermijn invloed:**
  - Erasmus' sceptische benadering inspireerde latere denkers zoals Montaigne en Descartes.
  - Droeg bij aan de ontwikkeling van filosofische twijfel en het startpunt van de moderne filosofie.

H24. Het leven van Thomas More (1478-1535)

- **Vriendschap met Erasmus:**
  - Erasmus en Thomas More waren 35 jaar bevriend; Erasmus verbleef lange tijd bij More en schreef daar *Lof der Zotheid*.
  - More beïnvloedde Erasmus' visie op vrouwen door zijn progressieve opvoeding van zijn dochters, met een focus op talen en intellectuele ontwikkeling.
- **Thomas More's gezinsleven en opvoeding:**
  - More gaf zijn kinderen Grieks en Latijn onderwijs, eerst zelf en later via huisonderwijzers.
  - Zijn dochters kregen dezelfde intellectuele kansen als zijn zoon, wat voor die tijd uitzonderlijk was.
  - Naast zijn eigen kinderen nam hij pleegkinderen uit welgestelde families op en bood hen een hoogwaardige opleiding.
- **Leven en loopbaan:**
  - Geboren in Londen (1478), stierf als martelaar (1535) na onthoofding vanwege zijn weigering om trouw te zweren aan Hendrik VIII en diens Anglicaanse Kerk.
  - Was een diep gelovige katholiek en werd in 1935 heilig verklaard en in 2000 patroonheilige van politici.
  - Actieve rol in politiek: verkozen tot parlementslid in 1504, later Lord Chancellor (grootkanselier), waarbij hij vooral protestantisme bestreed.
- **Controversiële rol in ketterijbestrijding:**
  - Fel tegenstander van de reformatie; keurde marteling en executie goed van vermeende ketteren.

- Historici zijn verdeeld: sommigen zien hem als fanatiek, anderen als uitvoerder van zijn wettelijke plichten.
- **Humanisme en intellectuele activiteiten:**
  - Groot pleitbezorger van humanistische educatie en *the new learning*, met een sterke nadruk op talen en klassieke auteurs.
  - Beïnvloed door Pico della Mirandola, die hij vertaalde, en een fervent lezer van Griekse en Latijnse teksten.
- **More als auteur:**
  - Schreef *Utopia* (1516), een satirische visie op een imaginaire samenleving, waarin hij de doodstraf lijkt af te wijzen, wat contrasteert met zijn acties tegen ketteren.
  - Beroemd om zijn humor en intellect; werk vertoont overeenkomsten met Erasmus' idealen, maar zijn strikte religieuze opvattingen maken hem een complex figuur.
- **Historische en literaire portretten:**
  - Positief beschreven door Erasmus als humoristisch en intellectueel, maar in moderne werken, zoals *Wolf Hall* van Hilary Mantel, vaak afgebeeld als onsympathiek en meedogenloos.
  - Blijft een controversiële figuur door de spanning tussen zijn humanisme en harde acties tegen andersdenkenden.

H25. *Utopia* van Thomas More

- **Algemeen:**
  - *Utopia* (1516) is een satirisch en filosofisch boek geschreven in het Latijn door Thomas More.
  - Het beschrijft een fictief eiland met een geïdealiseerde samenleving als kritiek op het Engeland en Europa van de 16e eeuw.
  - De titel "Utopia" betekent zowel "nergens" (ou-topos) als "de goede plaats" (eu-topos).
- **Structuur en inhoud:**
  - Het boek bevat brieven, een fictieve kaart, en een uniek alfabet van de Utopianen.
  - Het eerste deel is een gesprek over sociale en juridische problemen in Europa.
  - Het tweede deel beschrijft de samenleving van Utopia: politiek, religie, economie en sociale organisatie.
- **Kenmerken van Utopia:**
  - **Bestuur:**
    - Democratische elementen met een raad van ouden en volksvergadering.
    - Geen corruptie; gezagsdragers worden "vaders" genoemd, verwijzend naar hun zorgende rol.
  - **Economie:**
    - Geen privé-eigendom of geld; alles is gemeenschappelijk.
    - Iedereen werkt zes uur per dag, zonder overbodige of nutteloze productie.
    - Geen sociale klassen; iedereen draagt bij aan de samenleving.
  - **Sociale organisatie:**
    - 54 steden met gelijke structuur, en families worden herverdeeld om balans te bewaren.
    - Iedereen draagt eenvoudige kleding, en er is geen praalzucht of rijkdom.
    - Landbouw is een gedeelde verantwoordelijkheid, met jaarlijkse rotaties voor arbeiders.
  - **Onderwijs en vrije tijd:**
    - Onderwijs is gratis; iedereen leert een ambacht en krijgt toegang tot wetenschap en kunst.

- Vrije tijd wordt besteed aan studie, plezier en zelfverbetering.
- **Religie en ethiek:**
  - Godsdienstvrijheid, maar atheïsme en het ontkennen van de ziel zijn verboden.
  - Ethiek is gericht op geluk en het goede leven.
- **Rechtssysteem:**
  - Simpele wetten, zonder advocaten; straf is vaak slavernij, met doodstraf voor herhaalde zware misdaden.
  - Slaven komen voornamelijk uit andere samenlevingen of zijn veroordeelde criminelen.
- **Satire en kritiek:**
  - Via de spreker “Babbelario” (Raphaël Hythlodæus) bekritiseert More de sociale en politieke systemen van zijn tijd, zoals strafmaatregelen en ongelijkheid.
  - Utopia weerspiegelt deels kloosterleven, maar biedt ook een contrast met de werkelijkheid.
- **Mores boodschap:**
  - *Utopia* functioneert als een spiegel voor zijn tijdgenoten, waarmee hij alternatieven voorstelt voor bestaande samenlevingen.
  - Hoewel het veel moderne concepten bevat (zoals gratis onderwijs, euthanasie, en sociale gelijkheid), heeft Utopia ook totalitaire trekken, zoals dwangarbeid en kolonisatie.
  - De utopische samenleving benadrukt collectiviteit en orde boven individuele vrijheid.
- **Invloed en kritiek:**
  - Het collectivisme van Utopia inspireerde latere denkers zoals Karl Marx.
  - Modern ogende aspecten zoals gelijke toegang tot middelen, vrije tijd, en praktische educatie blijven relevant.
  - Tegelijkertijd wordt Utopia gezien als een dystopie vanwege de nadruk op controle en het gebrek aan privacy.
- **Moderne relevantie:**
  - Discussies over privacy, surveillance en de balans tussen vrijheid en orde kunnen aan Mores ideeën worden gekoppeld.
  - Utopia roept vragen op over de maakbaarheid van de ideale samenleving en de prijs van collectief welzijn.

H26. Over utopieën en *Nieuw-Atlantis* van Francis Bacon (1561-1626)

- **Utopieën in het algemeen:**
  - Utopieën dwingen tot nadenken over perfecte samenlevingen en het omgaan met menselijke beperkingen zoals jaloezie, boosheid, en agressie.
  - Belangrijke thema's zijn macht, rechtvaardigheid, arbeid, rijkdomsverdeling, en vrijheid.
  - Utopieën vereisen het ontwerpen van een volledig nieuwe samenleving, inclusief regels, instellingen, en sociale structuren.
- **Historische context van utopieën:**
  - Plato's *Kallipolis* (De Staat) als eerste blauwdruk van een utopie, met filosofen als leiders.
  - Thomas More's *Utopia* (1516) als invloedrijke tekst in het genre.
  - Veel utopieën blijven theoretisch, maar sommige zijn bedoeld als praktische modellen.
- **Francis Bacon en *Nieuw-Atlantis*:**

- Bacons *Nieuw-Atlantis* (postuum gepubliceerd in 1627) bouwt voort op Plato's Atlantis-mythe en More's *Utopia*.
- Beschrijft het eiland Bensalem, waar een geavanceerde en harmonieuze samenleving bestaat.
- Het verhaal wordt verteld via een groep Europese schipbreukelingen die kennis maken met deze samenleving.
- **Kenmerken van Bensalem (Nieuw-Atlantis):**
  - **Religie:**
    - Christelijk georiënteerd, met respect voor andere religies.
    - Religieuze tolerantie, inclusief acceptatie van Joden.
  - **Wetenschap en kennis:**
    - De samenleving draait om het verwerven en toepassen van kennis.
    - Salomo's Huis is een wetenschappelijke instelling waar experimenten worden uitgevoerd en grenzen van kennis worden verlegd.
    - Wetenschap is nauw verbonden met christelijk geloof.
  - **Maatschappij:**
    - Welvaart en harmonie door technologische en wetenschappelijke vooruitgang.
    - Geen piraterij of uitbuiting; hulp wordt zonder vergoeding aangeboden.
    - De overheid zorgt voor financiële steun aan de bevolking.
  - **Politiek:**
    - Geleid door een welwillende koning (in tegenstelling tot de democratische structuur van *Utopia*).
    - Sterke nadruk op moraliteit en discipline.
- **Wetenschappelijke vooruitgang:**
  - Bacon benadrukt de praktische waarde van wetenschap, zoals voedselconservering, dierproeven, en landbouwverbetering.
  - Inspiratiebron voor latere wetenschappelijke genootschappen, zoals de Royal Society (opgericht in de 17e eeuw).
- **Invloed en kritiek:**
  - Bacons ideeën over wetenschap inspireerden praktische vooruitgang in Europa.
  - Jonathan Swift parodieerde de nutteloosheid van sommige wetenschappelijke experimenten in *Gulliver's Travels*.
  - Bacon bekritiseerde ook zelf speculatieve en wereldvreemde kennis, en pleitte voor empirisch onderzoek.
- **Moderne relevantie:**
  - *Nieuw-Atlantis* toont de potentie van wetenschap voor maatschappelijke verbetering, maar roept ook vragen op over de grenzen en gevaren van technologie en kennis.
  - Het werk combineert utopisch denken met een praktisch perspectief op wetenschap als motor van vooruitgang.

H27. Over utopieën in latere tijden, behaviorisme en *Walden-two* van B.F. Skinner

- **Utopieën en hun uitdagingen:**
  - Het realiseren van utopieën stuit vaak op de menselijke natuur en neigingen zoals:
  - Voorkeur voor biologische familie.
  - Moeilijkheden bij het loslaten van jaloezie in relaties.
  - Extreme voorbeelden:
  - Shakers (18e eeuw): christelijke gemeenschap met celibatair ideaal.
  - Jonestown (1978): een utopische gemeenschap die eindigde in massamoord en zelfdoding.

- **Vershil tussen utopie en sektarische gemeenschappen:**
  - Dunne lijn tussen utopieën en sekten.
  - Voorbeelden van utopische rampen:
    - Totalitaire regimes (Hitler, Stalin, Mao).
    - Jim Jones en de Peoples Temple.
    - Succesvolle utopieën:
      - Twin Oaks (Virginia): gebaseerd op B.F. Skinners *Walden Two*.
- **B.F. Skinner en het behaviorisme:**
  - Skinners behaviorisme:
    - Mensen als “onbeschreven blad” (geen aangeboren eigenschappen).
    - Geen onderscheid tussen mens en dier in gedragsonderzoek.
    - Innerlijke mentale processen worden genegeerd; gedrag wordt verklaard via stimulus-respons.
    - *Walden Two* (1948): een utopische roman over een collectivistische gemeenschap.
    - Vrije liefde, gezamenlijke opvoeding, en sturing door wetenschappelijke planners.
    - Focus op sociaal wenselijk gedrag via operante conditionering.
- **Twin Oaks en andere experimentele gemeenschappen:**
  - **Twin Oaks:**
    - Opgericht in 1967 in Virginia; kernwaarden: ecologie, gelijkheid, samenwerking.
    - Bewoners werken 38 uur per week voor levensonderhoud en delen middelen.
    - Diverse relatievormen; continu experimenteren met verbetering van de gemeenschap.
    - Gemiddeld 20% bewoners vertrekt jaarlijks, maar er is een wachtlijst.
  - **Los Horcones (Mexico):**
    - Focus op evidence-based “cultural engineering” gebaseerd op Skinners principes.
- **Filosofische en praktische waarde van utopische experimenten:**
  - Utopieën dwingen tot nadenken over thema’s zoals macht, rechtvaardigheid, en vrijheid.
  - Inspiratiebron voor politieke en sociale discussies.
  - Dilemma: perfectie nastreven versus het risico van dystopieën.
  - Michael Shermer pleit voor een “protopia”: een samenleving die geleidelijk verbetert in plaats van radicale perfectie te eisen.
- **Wat aanvullende literatuur:**
  - Kathleen Kinkade:
    - *A Walden Two Experiment* (1974): beschrijving van de eerste vijf jaar Twin Oaks.
    - *Is it Utopia Yet?* (1994): verdere reflecties na 20 jaar.
  - Erik Reece:
    - *Utopia Drive: A Road Trip Through America’s Most Radical Idea* (2017): een overzicht van Amerikaanse utopische gemeenschappen.
- **Conclusie:**
  - Utopische gemeenschappen bieden waardevolle inzichten in menselijke samenlevingen.
  - Hoewel volledige utopieën waarschijnlijk onhaalbaar zijn, bieden experimenten belangrijke lessen voor een betere wereld.

H28. Het leven van Michel de Montaigne (1533-1592)

- **Michel de Montaignes leven en achtergrond:**
  - Geboren in 1533 in het Franse dorp Montaigne, gestorven in 1592.
  - Leefde tijdens religieuze conflicten tussen katholieken en protestanten (Hugenoten).
  - Dienstbaar aan het parlement van Bordeaux, had contact met koningin Catharina de Medici en haar zonen.
  - Erfde in 1568 het familiekasteel en landgoed na de dood van zijn vader.
  - Opgevoed in de geest van het humanisme, met Latijn als eerste taal.
  - Vriendschap met Etienne de la Boëtie, die een grote invloed had op Montaignes denken en schrijven.
  - Trouwde in 1562, had zes dochters, waarvan slechts één overleefde.
- **Carrière en publieke functies:**
  - Bekleedde juridische functies, waaronder rechter en burgemeester van Bordeaux.
  - Bemiddelde tussen katholieken en protestanten om geweld te verminderen.
  - Werd in 1571 burgemeester van Bordeaux, na een reis door Europa.
- **Persoonlijk leven en terugtrekking:**
  - Vanaf 1571 trok hij zich terug in zijn familiekasteel om te lezen, schrijven en reflecteren.
  - Richtte een toren in als persoonlijke werk- en leefruimte, inclusief inscripties en spreuken op plafondbalken.
  - Onderhield een sociaal en gezinsleven, ondanks zijn teruggetrokken bestaan.
  - Maakte in 1580-1581 een reis door Europa, deels om medische hulp voor nierstenen te zoeken.
- **Montaignes werken en filosofie:**
  - Zijn *essays* zijn zijn bekendste werk, vol met persoonlijke reflecties en kritische overpeinzingen.
  - Lezingen van klassieke auteurs zoals Aristoteles, Plutarchus, Seneca en Rabelais vormden zijn denken.
  - Zijn filosofie is sterk humanistisch en sceptisch:
  - Inspiratie van sceptici zoals Sextus Empiricus: "Tegenover elk argument staat een gelijkwaardig argument."
  - Van Plinius: "Dat niets zeker is, is de enige zekerheid."
  - Van Terentius: "Ik ben een mens, niets menselijks is mij vreemd."
  - *Essays* worden gekenmerkt door introspectie, relativiseringsvermogen en een pleidooi voor wederzijds begrip.
- **Bijzonderheden en nalatenschap:**
  - Het kasteel van Montaigne is grotendeels verwoest, maar de authentieke toren is bewaard gebleven.
  - Montaignes boeken en collectie zijn verloren gegaan, maar zijn essays blijven invloedrijk.
  - Zijn werk is een belangrijk voorbeeld van renaissance-humanisme en persoonlijke reflectie.
- **Essentiële kenmerken van Montaignes gedachtegoed:**
  - Humanisme: pleitte voor tolerantie, wederzijds begrip en introspectie.
  - Scepticisme: benadrukte dat antwoorden vaak onkenbaar zijn.
  - Relativerende kijk op religie en politiek, in een tijd van gewelddadige conflicten.

H29. De essays van Michel de Montaigne

- **Montaigne en het genre van het essay:**
  - **Grondlegger van de essayistiek:** Hij noemde zijn essays “probeersels” of “pogingen” en introduceerde een niet-systematische manier van schrijven zonder pretentie van objectieve conclusies.
  - **Kenmerken van essays:**
    - Stilistisch aantrekkelijk, informatief, onderhoudend en soms verrassend.
    - Bevat persoonlijke meningen zonder deze op te dringen.
    - Cirkelend rond een thema zonder duidelijke conclusie.
- **Structuur en inhoud van Montaignes essays:**
  - **Rode draad:** Montaigne zelf, zijn introspecties en reflecties, vaak samengevat in zijn vraag: “*Que sais-je?*” (Wat weet ik?).
  - **Onderwerpen:** Zeer uiteenlopend, van zelfonderzoek tot maatschappelijke, filosofische en ethische kwesties.
  - **Tegenstrijdige gedachten:** Montaigne was niet dogmatisch en relativeerde zijn eigen meningen.
- **Kernideeën en filosofie:**
  - **Scepticisme:** hij benadrukte de onzekerheid en onvolkomenheid van menselijke kennis.
  - Vond dat zelfs ongeletterde ambachtslieden meer waardevolle zekerheid hadden dan pseudozekerheid van geleerden.
  - **Kritiek op wetenschap:** zag natuurwetenschap als oppervlakkig en niet in staat om ware kennis te leveren, wat deels te wijten was aan de beperkte wetenschappelijke inzichten in zijn tijd.
  - **Humanisme:** focus op de menselijke natuur en wat het betekent mens te zijn, met meer nadruk op literatuur, kunst en filosofie dan op natuurwetenschappen.
  - **Inleving:** pleitte voor empathie en begrip voor anderen, inclusief “barbaren” zoals Braziliaanse kannibalen, en wees op de wreedheid van beschavingen, inclusief die van zijn eigen tijd.
- **Essays als zelfonderzoek en spiegel voor de mensheid:**
  - **Zelfkritiek:** Montaigne schreef eerlijk over zijn luiheid, gebrekkige leermotivatie en dagelijkse menselijke tekortkomingen.
  - **Universele lessen:** Zijn persoonlijke introspecties dienden als een spiegel voor de menselijke natuur in het algemeen.
- **Maatschappelijke en morele inzichten:**
  - **Oordeel over wetten:** Montaigne bekritiseerde idiote wetten die de menselijke natuur negeerden.
  - **Wreedheid:** Hij verafschuwde wreedheid tegenover mensen én dieren, wat uniek was voor zijn tijd.
  - **Relatieve waarden:** Schreef positief over bepaalde aspecten van “primitieve” volkeren en wees op sociale ongelijkheid en hypocrisie in Europa.
- **Stijl en evolutie:**
  - **Humor en scherpzinnigheid:** Combineerde serieuze beschouwingen met humoristische anekdotes, bijvoorbeeld over artsen en geneeskunde.
  - **Evolutie:** Na verloop van tijd werden zijn essays gesofisticeerder, vrijmoediger en beter afgestemd op zijn eigen stijl.
- **Bijzondere passages en thema's:**
  - **Over wreedheid:** Beschreef religieuze rituelen van kannibalen en contrasteerde deze met de wreedheid van Europese beschavingen.
  - **Over sociale ongelijkheid:** Besprak hoe inheemse volkeren het onbegrijpelijk vonden dat rijke Europeanen naast armoede leefden zonder revolutie.

- **Invloed en nalatenschap:**
  - **Innovatief genre:** Zijn essays inspireerden een geheel nieuwe manier van schrijven en nadenken over de menselijke conditie.
  - **Modern perspectief:** Ondanks de tijd waarin hij leefde, klinkt Montaigne vaak verrassend eigentijds in zijn inzichten.

Aanbevolen literatuur

Primaire bronnen

Bacon, Francis: *Nieuw-Atlantis* (ISVW Uitgevers, 2018)

Bainton, R.: *Here I Stand. A Life of Martin Luther* (Abingdon Press, 2013)

Chaucer, G.: *De Canterbury-verhalen* (Ambo, 2018)

Columbus, Christoffel: *De ontdekking van Amerika. Scheepsjournaal 1492-1493* (SUN, 1991)

Cusanus: *Over de wetende onwetendheid* (Damon, 2023)

De Las Casas, Bartolomé.: *De verwoesting van de West-Indische landen* (SUN, 1992)

De Sahagún, B.: *The Florentine Codex. General History of the Things of New Spain* (University Of Utah Press, 12 delen, 2012)

Erasmus, Desiderius: *Lof der zotheid* (Singel Uitgevers, 2007)

Erasmus, Desiderius: *Verzameld werk* (zeven delen, Athenaeum – Polak & Van Genneep, 2007)

Luther, Martin.: *The Ninety-Five Theses and Other Writings* (Penguin Classics, 2017)

Machiavelli, Nicollò.: *Il Principe en andere politieke geschriften* (Ambo, 2006)

Machiavelli, Nicollò: *Discorsi. Gedachten over staat en politiek* (Ambo, 2024)

Mirandola, Pico della: *Rede over de menselijke waardigheid* (Historische uitgeverij, 2022)

Montaigne, Michel de: *Essays* (Boom, drie delen, 1993)

More, Thomas: *Utopia* (Athenaeum, 2014)

Polo, Marco: *De wonderen van de Orient* (Athenaeum, 2020)

Rabelais, François: *Gargantua en Pantagruel* (Uitgeverij IJzer, 2018)

Skinner, B.F. : *Walden Two* (Hackett Publishing Company, 1948)

Secundaire bronnen

Ackroyd, P.: *Thomas More. Biografie* (uitgeverij Polis, 2016)

Auroux, S., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Les Notions Philosophiques* (PUF, 2 vols, 1990)

Bakewell, S.: *De humanisten. Dromers, denkers en onderzoekers die de wereld veranderden* (Ten have, 2023)

Bakewell, S.: *Hoe te leven. Een leven van Montaigne in één vraag en twintig pogingen tot een antwoord* (Vangennep, 2011)

Balke, W. e.a., red.: *Johannes Calvijn. Zijn leven, zijn werk* (Kok, 2008)

Beeckman, T.: *Machiavelli's lef. Levensfilosofie voor de vrije mens* (Boom, 2020)

Bom, De, E. & Houdt, Van, T., red.: *Andersland. In de voetsporen van Thomas More* (Polis, 2016)

Boorstin, D.: *The Discoverers* (Harry N. Abrams, Inc, 1991)

Burckhardt, J.: *De cultuur der renaissance in Italië* (Spectrum, 2008, 1860)

Burke, P.: *The Italian Renaissance* (Princeton University Press, 2014)

Campbell, G.: *The Oxford History of the Renaissance* (Oxford University Press, 2023)

Cervantes, F.: *Conquistadores. A New History* (Penguin Books, 2020)

Copleston, F.: *A History of Philosophy*, 9 vols (Doubleday, 1994)

Crane, N.: *Mercator. The Man Who Mapped The Planet* (Weidenfeld & Nicolson, 2002)

Crosby, A.: *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492* (Westport, 2003)

Crowley, R.: *Spice. The 16th Century Contest that Shaped the Modern World* (Yale University Press, 2024)

Delumeau, J.: *La Civilisation de la Renaissance* (Flammarion, 1993)

Diamond, J.: *Ondergang: waarom zijn sommige beschavingen verdwenen en hoe kan de onze haar ondergang voorkomen?* (Het Spectrum, 2005)

Diamond, J.: *Zwaarden, paarden en ziektekiemen. Waarom Europeanen en Aziaten de wereld domineren* (Het Spectrum, 2006)

Edwards, P., ed., *The Encyclopedia of Philosophy* (Macmillan Publishing Co., 1967)

Foulquié, P.: *Dictionnaire de la langue philosophique* (PUF, 1962)

Gingerich, O.: *Het boek dat niemand las. In de voetsporen van Nicolaus Copernicus* (Ambo, 2004)

Gottlieb, A.: *De droom der rede. Een geschiedenis van de filosofie van de Grieken tot de Renaissance* (Ambo, 2000)

Graig, E., ed.: *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Routledge, 1998)

Grayling, A.C.: *De geschiedenis van de filosofie* (Spectrum, 2019)

Hanbury-Tenison, R., ed.: *The Great Journeys in History* (Thames & Hudson, 2020)

Huisman, D.: *Dictionnaire des philosophes*, 2 vols. (PUF, 1984)

Isaacson, W.: *Leonardo da Vinci* (Simon & Schuster, 2018)

Jones, L., ed.: *Encyclopedia of Religion*, second edition (MacMillan Reference, 2005)

Kinkade, K.: *A Walden Two Experiment* (William Morrow & Company, 1974)

Kinkade, K.: *Is it Utopia Yet?* (Twin Oaks Publishing, 1994)

Kenny, A.: *A New History of Western Philosophy*, 4 vols. (Clarendon Press, 2004)

King, R.: *Machiavelli. Philosopher of Power* (Perennial, 2009)

Langereis, S.: *Erasmus. Dwarsdenker. Een biografie* (De Bezige Bij, 2021)

Lee, A.: *Machiavelli. His Life and Times* (Picador, 2021)

Leon-Portilla, M.: *Native Meso-American Spirituality* (Paulist Press, 1980)

Livio, M.: *Is God een wiskundige?* (Veen Magazines, 2009)

John Maddox: *What Remains to Be Discovered: Mapping the Secrets of the Universe, the Origins of Life, and the Future of the Human Race* (Free Press, 1999)

MacCulloch, D.: *The Reformation. A History* (Penguin Books, 2005)

MacLeod, A.: *Philosophy of the Ancient Maya. Lords of Time* (Lex, 2019)

MacLeod, A.: *An Introduction to Mesoamerican Philosophy* (Cambridge University Press, 2023)

Maffie, J.: *Aztec Philosophy. Understanding a World in Motion* (University Press, of Colorado, 2015)

Man, J.: *The Gutenberg Revolution* (Bantam Press, 2010)

Mann, C.: *1491. De ontdekking van Precolumbiaans Amerika* (Rainbow, 2012)

Mann, C.: *1493. Hoe de wereld zich ontwikkelde na de ontdekking van Amerika* (Rainbow, 2018)

Mattéi, J.-F., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Les Oeuvres Philosophiques* (PUF, 2 vols, 1992)

Mattéi, J.-F., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Le Discours Philosophique* (PUF, 1998)

McNeill; W.: *De pest in de geschiedenis* (De Arbeiderspers, 1986)

Ozment, S.: *The Age of Reform, 1250-1550: An intellectual and Religious History of late Medieval and Reformation Europe* (Yale University Press, 2020)

Parker, G.: *Keizer Karel V. Landsheer van de Nederlanden, Habsburgs wereldheerser* (Omniboek, 2020)

Penrose, R.: *De weg naar de werkelijkheid* (Meromorf Press, 2019)

Reece, E.: *Utopia Drive. A Road Trip Through America's Most Radical Idea* (Farrar, Straus and Giroux, 2017)

Röd, W., ed.: *Geschichte der Philosophie* (C.H. Beck, 2021)

Roose, A.: *De vrolijke wijsheid. Zoeken, denken en leven met Michel De Montaigne* (Polis, 2016)

Russell, B.: *Geschiedenis der westerse filosofie* (Servire Katwijk, 1948)

Salomoni, D.: *Magellaan. De eerste reis om de wereld* (Athenaeum, 2022)

Smithsonian: *History of the World, Map by Map* (Penguin Random House, 2018)

Sobel, D.: *Lengtegraad* (Flamingo Pocket, 1999)

Stanford Encyclopedia of Philosophy (online): <https://plato.stanford.edu/>

Strathern, P.: *The Other Renaissance. From Copernicus to Shakespeare* (Atlantic Books, 2023)

Vanpaemel, G.: *Vesalius. Het lichaam in beeld* (Davidsfonds, 2014)

Vasari, G.: *De levens van de grootste schilders, beeldhouwers en architecten* (Olympos, twee delen, 2007, 1550)

Vermeersch, E. & Braeckman, J.: *De rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte* (Houtekiet, 2008)

Weber, M.: *De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme* (Boom, 2012)

Yanofsky, N.: *Wat je brein te boven gaat. De grenzen van wetenschap, wiskunde en logica* (Atlas Contact, 2014)

Zweig, S.: *Magellan* (Pushkin Press, 2010)

Zweig, S.: *Triomf en tragiek van Erasmus van Rotterdam* (IJzer, 2021)

De volgende Home Academy hoorcolleges:

[Erasmus](#) door Herman Pleij,

[Erasmus](#) door Hans Trapman

[Luther en de Reformatie](#) door Herman Selderhuis,
[Calvijn](#) door Herman Selderhuis,
[Thomas More](#) door Hans Achterhuis

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave	Home Academy Publishers Middelblok 81 2831 BK Gouderak Tel: 0182 – 370001 E-mail: info@home-academy.nl
Opname	De Corridor, Wetteren (zomer en najaar 2024)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2024 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 275 9
NUR 732, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.